

İBN YAHYÂ el-VEŞŞÂ (ö. 325/937)'YA GÖRE ABBÂSÎ TOPLUMUNDA HEDİYELERİN GİZLİ DİLİ*

Prof.Dr. Levent ÖZTÜRK
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

İbn Yahyâ el-Veşşâ (ö. 325/937), onuncu yüzyılın başlarında kaleme aldığı Kitâbü'l-Müveşşâ (ez-Zarf ve'z-Zürefâ) adlı eserinde Abbâsî toplumunda yaşayan sosyal bir tabakayı; âşıkları, kibarları ve kibarlık taslayanları ele almaktadır.

O, çeşitli başlıklar altında âşıklar ve kibar insanlar arasında yaygın olan hediyeleşme kurallarından, birbirlerine verdikleri hediyelerle ilgili tutumlarından ve hediyelere yükledikleri özel anlamlardan bahsetmektedir. Bu yazı, Abbâsî toplumunda yaşayan âşıkların ve kibar insanların hediyeleşme ile ilgili tutumlarını, hediyelere özel anlamlar yüklemelerini ve kibarlık anlayışlarını sizlere aktarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Yahyâ el-Veşşâ, Abbâsî Toplum, Kibarlar, Hediye, Gizli Dil.

ABSTRACT

The Secret Language of the Gifts in the Abbasid Society according to Ibn Yahya al-Washsha

Ibn Yahya al-Washsha (d. 325/937) writes about a social class of people who are lovers and refined people (society) and also pretending to be refined persons in the Abbasid society in his glorious book which is called Kitab al-Muwashsha (al-Zarf wa al-Zurafa) in the beginning of the tenth century.

He mentions the common rules of giving presents among the lovers and refined people (society), their attitudes concerning the gifts given to each other and the special meanings which they imputed to the gifts in various chapters. This paper aims to present the etiquette of giving each other a gift among them, and their manners of using secret languages connected with gifts, and their attitudes of refinement.

Key Words: Ibn Yahya al-Washsha, Abbasid Society, Refined People, Present, Secret Language.

İslâm kültüründe hediye, Allah'ın gönderdiği bir rızık olarak kabul edilmiş, bu yüzden reddedilmesi çirkin görülmüştür. Hediyeleşmenin, insanlar arasında sevginin oluşmasını sağlayan, ayrıca kin ve nefreti gideren bir unsur olduğu bil-

* Bu yazı 13-14 Nisan 2005 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen Uluslararası Gizli Diller Sempozyumu'nda "Onuncu Yüzyıl Bağdat Toplumunda Hediyelerin Gizli Dili" adıyla bildiri olarak sunulmuş, bazı düzeltme ve ilavelerle yayıma hazırlanmıştır.

hassa vurgulanan hususlar arasında yer almıştır. Hz. Peygamber'in yaşadığı Medine toplumunda sıcak bir selâm veya hikmetli bir söz bile, hediyelerin en güzeli olarak kabul edilmiş, yaygınlaştırılması teşvik edilmiştir.¹

Tarih boyunca, gönül almak, idarecilerin gözüne girmek, borçlularını sevindirmek, mahrumların gönlünü ferahlatmak vb. sebeplerle verilen hediyeler² bir yana, çoğu zaman sevgililerin birbirlerine sundukları hediyeler, daha fazla ilgi çekmiştir. Sevgililerin, birbirlerine karşı hislerini ifade etmek için sundukları hediyelere, zaman zaman, sembolik anlamlar da yükledikleri bilinen bir husustur.

İbn Yahyâ el-Veşşâ'nın (ö. 325/937) içinde yaşadığı topluma dair verdiği bilgilerden, miladî onuncu yüzyıl Bağdat toplumunda, kibar insanların, ince düşünceli sevgililerin birbirlerine hediye ettikleri şeylere bir takım gizli anlamlar yükledikleri anlaşılmaktadır. Buna göre hediye edilen bazı nesnelere, yüklenen özel anlamlarından dolayı uğursuz sayılmış, bazıları ise gizil telmihleri sebebiyle özel anlamlara hamledilmiştir. Bu yazıda, İbn Yahyâ el-Veşşâ'nın kayıtları esas alınmak suretiyle "Onuncu Yüzyıl Bağdat Toplumunda Hediyelerin Gizli Dili"ne dair bazı örnekler verilmeye çalışılacaktır.

İbn Yahyâ el-Veşşâ *ez-Zarf ve'z-Zürefâ* adlı eserinde, görgülü kadın ve erkeklerin diğer pek çok davranışlarında olduğu gibi hediyeleşme ile ilgili olarak da bir takım kurallara sahip olduklarını belirtmektedir.³ O, görgülü erkek ve kadınların birbirlerine hediye ettikleri bazı şeylerin pek çok insan nazarında maddi bir değeri olmamasına karşın, hediyelenenler arasında önemli bir sembolik anlam taşıdığına vurgu yapmaktadır. Diğer insanların aldığı pahalı ve seçkin pek çok hediyeye nazaran, basit olarak değerlendirilebilecek bir elma, bir çiçek ya da bir dal parçasının, sözü edilen kişiler için ümit verici veya hüzne sürükleyici birer işaret olarak kabul edildiğine dair gözlemlerine eserinde yer vermektedir.⁴ Bunlar arasında biraz sonra örnekleriyle birlikte detaylarını sunacağımız, içi dışı birbirine uymadığı için kerih görülen turunç, kelimeye yüklenen mecazî anlamından dolayı ayrılığı temsil eden ayva, kelime oyunuyla sıkıntı ve kötülük anlamı kazandırılan lâle ve zambak ilk sıralarda zikredilebilir.

Meselâ *Ütrüc* (turunç),⁵ içi dışı birbirine uymayan, hoş kokusu ve güzel gö-

¹ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müşned*, I-VI, Kahire 1313, I, 404; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî (ö. 255/868), *Sünenü'd-Dârimî* (nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), I-II, Kahire 1966, I, 84; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî el-Kurtubî (ö. 463/1071), *Behcetü'l-Mecâlis ve Ünsü'l-Mücâlis* (nşr. Muhammed Mürsî el-Hülî-Abdülkâdir el-Katt), I-II, Kahire 1962, I, 280-281.

² İbn Abdülber en-Nemerî, I, 280, 281, 288. Küfe'de bulunduğu dönemde Hz. Ali'ye Nevruz kutlamaları esnasında birçok hediye sunulmuştur. Bu hediyeleri, baştan şahsına verildiği için rüşvet olarak değerlendirip kabul etmeyen Hz. Ali, daha sonra bunları beytü'l-mâle koymak üzere almış ve "o halde her gün, nevrüz kutlayın", diye de latife yapmıştır. Bk. İbn Abdülber en-Nemerî, I, 281.

³ Ebû't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ el-Veşşâ (ö. 325/937), *ez-Zarf ve'z-Zürefâ* (nşr. Fehmî Sa'd), Beyrut 1986, s. 238.

⁴ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 290-291.

⁵ Ütrüc, turunçgillerin atası kabul edilen meyvedir. Bazı tıbbî yazmalarda ütrüc, limon, greyfurt gibi diğer cinsleri de kapsayan bir kelime olarak kullanılmıştır. Bk. *Yazma Eserlerden Tıbbî Bitki, Hayvan ve Madenler Sergisi* (haz. Nil Sarı ve ark.), İstanbul 2002, s. 128, 396-400.

rüntüsünden ötürü içi de tatlı sanılan ancak mayhoş olan; kokusu güzel, fakat lezzeti farklı bulunan bir meyvedir. Bundan dolayı hediye edildiğinde hoş karşılanmaz, uğursuz sayılırdı:⁶

*Turunç hediye edince ona dostları,
Uğursuzluğundan kaygılandı da ağladı,
O gelince, renkliliğinden ürktü
İki renkliydi o, çünkü.
Uymazdı, birbirine içi dışı
Büyüleri rengi bakanları,
İçinin ekşiliği korkuttu lâkin sevgiliyi...*

Hediye edilmesi sembolik olarak olumsuz karşılanan bir diğer hediye, *sefercel*, yani ayva idi. Edipler tarafından kelime ikiye bölünüp “sefer” ve “cell” şeklinde okunmuş; sefer, yolculuk, ayrılık ve gurbeti; cell kelimesi de bu durumun ağırlığını, meşakkatini ifade eden bir anlam kazanmıştır. Bundan dolayı hediye olarak gönderilen bir ayva, şairde şu duyguları uyandırmıştır:⁷

*Ey bana sefercel hediye eden! İstemiyorum “sefer-cel”i
Eğer bilseydin ismindeki “sefer gözükte ve meşakkati”
Hediye etmezdin bana seferceli...
Bir başka şair de şunları dile getirmiştir:⁸
Bir sefercel hediye etti ona sevgilisi,
Uğursuzluk saydı da bunu,
Gözü yaşlı sevgiliye döndü sevgilisi,
Ayrılık korkusu sardı onu,
Çün hediye edilenin baş harfleri “sefer” idi;
Uğursuzluk saymak onun hakkıydı.*

Sevgililere hediye edilenler arasında hiç kuşkusuz ki çiçekler de bulunuyordu. Bunların bir kısmı da bazı şairler tarafından farklı anlamlar yüklenilerek dile getirilirdi. *Şekâik*, yani lâle (ya da gelincik),⁹ bunlardan birisiydi. Bu kelime, kendisini oluşturan iki heceden ilkinin şekâ: sıkıntı anlamını taşımasından dolayı uğursuz sayılmış ve şair tarafından şöyle ifade edilmiştir:¹⁰

⁶ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 262. Beyitler için bk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali el-Husrî el-Kayrevânî (ö. 453/1061), *Zehrû'l-Âdâb ve Semerû'l-Elbâb* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî), 2. baskı, I-II, Kahire 1969, II, 947; İbn Abdülber en-Nemerî, I, 283. Tercümedeki ilk beş mısra el-Abbâs b. el-Ahnef'in divanında da yer almaktadır. Bk. *Dîvânü'l-Abbâs b. el-Ahnef* (nşr. Antuvân Nuayyim), Beyrut 1995, s. 194.

⁷ Bk. İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 263. Mısralar Şihâbüddîn Ahmed b. Abdü'l-Vehhâb en-Nüveyrî'nin (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûnî'l-Edeb* (I-XXVII, Kahire, ty.) adlı eserinde (XI, 170) anonim olarak zikredilmektedir.

⁸ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 263. Bu mısralar için ayrıca bk. İbn Abdülber en-Nemerî, I, 251.

⁹ Şekâik ile kastedilen eş-Şekâiku'n-Nu'mân'dır. eş-Şukkâr diye de zikredilir. Ayrıca bazı bölgelerde Dekrâ, Lâle, Lâle Hamrâ adlarıyla anılır. Ranunculaceae: Anemone familyasından çiçek türlerine verilen genel bir isimdir. Ülkemizde de Manisa Lâlesi, Girit Lâlesi, Yoğurtçuk olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Çiçekleri kırmızı, pembe, mor veya morumsu mavi renklidir. Chihabi bu çiçeğin Anemone Alpina, Anemone Coronaria L. (Anemona Hortensis L.), Anemone Japonica vb. on beşe yakın çeşidini sayar. Bk. Ahmed İsâ, *Mu'cemu Esmâ'i'n-Nebât*, Kahire 1930, s. 17; Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara 1994, s. 201; *Chihabi's Dictionary of Agricultural and Allied Terminology* (ed. Ahmad Sh. al-Khatib), 3. baskı, Beyrut 1988, s. 29.

¹⁰ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 263.

Şekaike meylederken asla göremezsın beni,
Ömrüm boyunca...
İsminin yarısı şekâ (sıkıntı) dır,
Benzese de sevgîlinin yanaklarına

Sûsene,¹¹ yani zambağa gelince kelime sû ve sen hecelerinden oluşmakta ve sû, “kötü” anlamına gelmektedir. Bu hususta şair şunları söylemiştir:¹²

Armağanın oldu sûsen bana
Olmadım vermenden memnun onu bana
Sû (kötü) dur, isminin ilk yarısı,
Ayrılığın kötülüğüdür, ikinci yarısı
Bir müddet ayrılсан benden,
Derim: Kaynaklandı, sûsenden.

Yasemin ise baş tarafında yer alan ilk üç harfin (y-â-s), ye’s kelimesini hatırlatmasından dolayı uğursuz sayılmıştır:¹³

Hatırlatan sevgîlimin kokusunu reyhândır,
Güzel kokular, kalpte ünsiyeti, oluşturandır,
Nefret ederim yaseminden,
Beni ümitsizliğe sevk etmesinden,
İsmindeki yâs (ümitsizlik) kısmından...¹⁴

Nemmâm, yani yabani kekik de kelimenin içerdiği kovucu, dedikoducu anlamından dolayı uğursuz sayılmış ve şair bu temayı şu şekilde dile getirmiştir:¹⁵

Bir mecliste hoş karşıladım onu,
Hoş kokulu çiçeklerden nemmâm buketiyle...
Bunu uğursuz buldu da,
Dedi ki: Uzak tut onu!
Sakın bana yaklaştırma (nemmâmı),
Sırları ortadan kaldıran o şeyi...¹⁶

Yine bir başka şair de “Nemmâmdan hayır gelmez. Onun, kötü bir anlamı vardır. Eğer âşıkların sırlarını ortaya dökmeseydi, bu isimle meşhur olmazdı.” diyerek onun hediye edilmesini uygun görmezdi.¹⁷

Sevgililer tarafından birbirlerine hediye edilen şeylerden birisi de nar idi. Bir şair hediye edilen nara şu anlamı yüklemiştir:

¹¹ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 263. Sûsen, çiçekleri büyük, parlak, menekşemsi, beyaz ve sarı bir çiçektir. Sevsen ya da sûsen olarak okunan bitki Liliun sp. denilen zambaktır. Chihabi tarafından on beşi aşkın çeşidi verilmiştir. Bk. *Yazma Eserlerden Tibbî Bitki, Hayvan ve Madenler Sergisi* (haz. Nil Sarı ve ark.), s. 43, 63-66; *Chihabi's Dictionary*, s. 417; Ahmed İsâ, s. 109.

¹² İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 263. Birinci ve ikinci beyitler ufak farklılıklarla Nüveyrî’de (*Nihâyetü'l-Ereb*, I, 276) de yer alır.

¹³ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 264. Ayrıca bk. *Divânü'l-Abbâs b. el-Ahnef*, s. 232. Nüveyrî tarafından (*Nihâyetü'l-Ereb*, I, 238) anonim olarak zikredilir.

¹⁴ Kültürümüzde ayrılığı dile getiren duygular, Zeki Müren’in bir bestesinde yâsemen çiçeğiyle ifadesini bulmaktadır: *Bir demet yâsemen, aşkımin tek hatırası, Bitmiyor ayrılık, dinmiyor gönlümün hicran yarısı.*

¹⁵ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 264.

¹⁶ Mısralar için bk. Nüveyrî, XI, 71.

¹⁷ Nüveyrî, XI, 72.

*Tüm kibarlığıyla sevgilisine nar hediye etti.
Onunla kavuşmalarının yakın olduğunu ima etti.
Aşık narı görünce uğurlu sayarak dedi ki:
Kavuşma zamanı yakındır.
Visal, dağınıklığı tüketip bitirir.¹⁸*

Yukarıda sunulan mısralarda şair nara, birbirine kenetlenmiş nar taneleri gibi sevgiliyle birlikte olmayı temsil ettiğini düşünerek olumlu bir anlam yüklemiştir. Ancak Arap edebiyatında narın, aynı zamanda parçalanmışlığı ifade ettiğini de belirtmek gerekir.

Benefsec, yani menekşe, renklerine, narinliğine ve zarifliğine vurgu yapılarak, hediye edilmesi güzel görülen çiçeklerden birisi olup şöyle ifadelendirilmiştir:¹⁹

*Aşığına menekşe hediye etti. Onu huzura kavuşturdu.
Onunla, nefsini ona feda ettiğini ima etti.
Aşk ateşi ve kederden sonra gönül rahatladı.
Ümitle ona kavuşmayı umdu.*

Sevgililer nazarında gül, pek çok zaman uğurlu sayılmış, güzelliği ve kavuşmayı nitelendirdiği için yaygın bir şekilde hediye edilmiştir.²⁰ Bu genel kabulün yanında gülün kısa ömürlü oluşu ve çabuk soluğu dikkate alınarak tam tersi yorumlara gidildiği de görülmektedir.

Aşığı tarafından akasya dalı hediye edilince bunu anlamlı bulan sevgili, gülle karşılaştırarak şunları dile getirmiştir:

*Akasyalar kalıcıdır, zaman ona meydan okusa bile...
Gül tükenip gider, zamana karşı dirense de...²¹*

Bir başkası kendisine gül hediye edilince bunu uğursuz sayarak şunları söylemiştir:

*Ey sevgili! Sen gülsün.
Gülün ömrü bir aydır,
Aylar boyu değil...
Gül geçip gider, tükenir.
Halbûki akasyayı
Tercih etmek gerekir.²²*

Sevgililerin birbirlerine hediye ettikleri elma, sembolik anlatımı oldukça güçlü bir meyveydi ve hediye edilen şeyler arasında, al yanaklara benzetilmesi yönüyle önem kazanmıştı.

¹⁸ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 266. Bu bizim şarkılarımızdaki "Gülen narda dişin gördüm, gelin olmuş düşün gördüm." mısralarını andırır.

¹⁹ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 267.

²⁰ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 267.

²¹ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 269.

²² İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 270. Bu mısralarda yer alan tema, "Ben yarime gül demem, gülün ömrü az olur" ifadeleriyle benzerlik göstermektedir.

*Nezaketle hediye edilen şu elma
Sanki, hediye edenin yanağından
Koparılmış gibiydi.²³*

Elma, kendisine yüklenen bu anlamdan dolayı sevgiyi anlatmanın, endişeleri gidermenin önemli bir vasıtasıydı. Sevgililer, kendilerini hatırlatmak için âşıklarına elma gönderirlerdi. Âşıklar da karşılık olarak maşuklarına üzerine altın ve gümüş suyuyla mısralar dercedilmiş elmalar gönderirlerdi. Hediye edilen bu elmalara bakarak iç geçiren, kokusuyla avunan âşıklar pek çoktu.²⁴

İbn Yahyâ el-Veşşâ'nın kayıtlarına göre elma, bazen ısırılarak sevgiliye verildi. Bu durumda elma sevgilinin dudaklarının değdiği yeri hatırlatan bir hatıra anlamını kazanırdı. Sevgililer bunu karşılıklı olarak yaparlardı.

Hediye edilen elma çoğu zaman tek olarak sunulurdu. Özellikle görgülü kişiler buna önem verir, bu hususa itina gösterirlerdi. Şam elması, âşıklar tarafından içkinin yanında meze olarak kullanılır, şarap ve elma ikilisi sevgiliyi hatırlattığı için doyumsuz zevkler sunardı.²⁵

Günlük hayatta çiçek ve meyveler dışında bir takım nesnelere de hediye edilir ve bunlara özel anlamlar yüklenirdi.

Bazı kişiler yüzük hediye edilmesini, ayrılık simgesi olarak görürken, bazıları da hatırlanma ve hatıra olarak değerlendirmişlerdir. Yüzük hediye edilmesini uğursuz sayanlardan birisi şöyle söylemiştir:

*Ayrı geçen şu günlerimiz, kinden değil, bir şakadan,
Dertlerim, sevgilime hediye ettiğim yüzükten,
Mihnet yağmuruna tutuldum, yüzünü çevirdi benden...²⁶*

Yüzük gibi, bele bağlanan ince uçkurlar da hediye edildiğinde kerih görülüyordu. Bu ikisinin kerih görülmesinin sebebi, kaybedildiği zaman, kullanılan ve hediye edilebilen eşyalar olmasından dolayı kıskananlar tarafından, ayrılık fikrine kapılmasını istedikleri kişilere gönderilmesiydi.²⁷

Diş temizliğine önem veren, ulu orta yerlerde diş bakımı yapmayan, dişlerini temizlerken ipek mendille ağızlarını kapatan bazı nazik insanların, sevgiliden bir hatıra, öpücük ve armağan olmak üzere birbirlerine misvak hediye ettikleri de olurdu. el-Abbâs b. el-Ahnef, hafifçe çiğnenmiş günlük bitkisi, iki elma, reyhan ve yine dişlerine ve dudaklarına değdirdiği misvakı gönderen sevgilisinin bu hediyeleri karşısında kendisini, Firdevs cennetinin kokularını algılamış olarak betimlemekten alıkoymamaktadır.²⁸

Ahnef b. Kays da, yüzük hediye edilince, ayrılığa işaret ettiği için reddettiği-

²³ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 272.

²⁴ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 271.

²⁵ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 272-273.

²⁶ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 253.

²⁷ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 253.

²⁸ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 277-278.

ni, ancak sevgilisinin dudaklarının değdiği misvak kendisine hediye edilince kalbindeki ateşin bir nebze hafiflediğini söylemektedir.²⁹

Hediyelere yüklenen anlamlar, kültürden kültüre, zamandan zamana değişmekle birlikte zikrettiğimiz örnekler, onuncu yüzyıl Bağdat toplumunda kibar insanların ve sevgililerin birbirlerine hediye ettikleri bazı nesnelere özel anlamlar yüklediklerini göstermektedir. Sevgililerin birbirlerine hediye ettikleri elma, gül, menekşe vb. meyve ve çiçeklerin gizli bir takım anlamları bulunmakta, bunlar hediye edildiği zaman sevgililer, ya olumsuz bir takım gizli anlamların tesirinde kalmakta ya da bir takım olumlu duygu ve düşüncelere kapılmaktaydılar. Bu bazen hediye edilen nesnenin ifade edildiği kelimeyi hecelere ayırarak yeni anlamlar yüklemek, bazen de harflerin sıralanışından bir seçki oluşturmak suretiyle yapılırdı.

Ayrıca nesnelere genel özellikleri itibariyle olumlu ya da olumsuz bir takım anlamlar yüklenirken, bazen de herhangi bir özelliğe sahip olmamakla birlikte şairin bizzat kendi yorumunda özel bir anlam kazanırdı.

Kaynaklar:

- » Ahmed İsâ, *Mu'cemu Esmâai'n-Nebât*, Kahire 1930.
- » Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*, I-VI, Kahire 1313.
- » Baytop, Turhan, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara 1994.
- » *Chihabi's Dictionary of Agricultural and Allied Terminology* (ed. Ahmad Sh. al-Khatib), 3. baskı, Beyrut 1988.
- » ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/868), *Sünenü'd-Dârimî* (nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), I-II, Kahire 1966.
- » el-Kayrevânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali el-Husrî (ö. 453/1061), *Zehrü'l-Âdâb ve Semerü'l-Elbâb* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî), 2. baskı, I-II, Kahire 1969.
- » *Dîvânü'l-Abbâs b. el-Ahnef* (nşr. Antuvân Nuayyim), Beyrut 1995.
- » İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 463/1071), *Behcetü'l-Mecâlis ve Ünsü'l-Mücâlis* (nşr. Muhammed Mürsî el-Hüfî-Abdülkâdir el-Katt), I-II, Kahire 1962.
- » İbn Yahyâ el-Veşşâ, Ebû't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk (ö. 325/937), *ez-Zarf ve'z-Zürefâ* (nşr. Fehmî Sa'd), Beyrut 1986.
- » en-Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdü'l-Vehhâb (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, I-XXVII, Kahire, ty.
- » *Yazma Eserlerden Tıbbî Bitki, Hayvan ve Madenler Sergisi* (haz. Nil Sarı ve ark.), İstanbul 2002.

²⁹ İbn Yahyâ el-Veşşâ, s. 278.